

ותלמדם
"תלמידי תורה"
לעשות רצונך
בלבב שלם

ליקוטי ופסקי הלכות "חוקי היום"

שע"י "חדר הוראה"

שכונת מנחת יצחק פעיה"ק ירושלים תובב"א - בראשות הרב חיים אהרן בלייער שליט"א

דמ על ידיו

יהרו העוסקים בעיסה שלא יהיה להם פצע על הידים שמוציא דם, מחשש שמא יתערב הדם בעיסה וימהר להחמיץ כדן מי פירות (ש"ע סי' ס"ב) ומי שיש לו פצע, בדיעבד יכול לשים רטיה או תחבושת, אבל יצטרך להחליפו כל סיבוב של שמונה עשרה דקות, כדן מפות בד (המבואר במ"ב סי' תנ"א ס"ק ק"ח), ואין למרוח שום משחה [cream] על ידיו לפני ובשעה שעוסק במצות.

שיעור גודל העיסה

אין לשין לפסח עיסה שהיא גדולה משיעור המחויב חלה שהיא ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצים בינוניות (ש"ע א"ח סי' תנ"ו), לפי ששיעור חכמים שהעסק שאדם אחד מתעסק בידו בעיסה בלישה ועריכה אינו מציל מחמץ כשהיא גדולה משיעור עיסה המחויבת בחלה (מ"ב סק"א), ומ"מ בדיעבד מותר (ש"ע סי' ב).

לפי שיעורי זמנינו, שיעורי העיסה שאין ללוש יותר ממנו, להגר"ח נאה הוא 1250 גרם, ולהחזו"א הוא 1200 גרם, שהם השיעורים המחויבים בהפרשת חלה לדעתם, עכ"פ בלי ברכה, (עי' גליון 67 אות ח'), אמנם יש שהורו לנהוג שלא ללוש יותר מק"ג קמח בבת אחת (קובץ אגרות לחזו"א ח"א אגרת קפ"ה אות ח').

ויש פוסקים שס"ל שלא נאמר שיעור זה רק בימיהם, אבל בזמנינו שאופים מצות בחבורות גדולות, ולשין ועורכין בזריות גדולה ומשתמשים בעמילים [וועלגער האלץ] ולא רק בידים, וגם התנורים שלנו גדולים באופן שיש מקום לכמה מצות בפעם אחת, אפשר לאפות אפילו יותר משיעור זה בבת אחת, וכך נהגו העולם לכתחילה (הובא במ"ב סק"ז), ומ"מ ירא שמים יראה להחמיר כנ"ל אף בימינו (מ"ב).

במצות מכוונה. יש שהתירו במצות מכוונה ללוש אפילו לכתחילה יותר משיעור חלה, שהרי כוחו רב ומתעסק יותר מהמתעסק בידיו, ורואים שהכל נערך ונילוש היטב (ש"ת מנחת יצחק ח"ג סי' ק"מ אות ז'), ולכן יש להתיר עד שיעור ג' קבין (שער הציון סק"י) שהוא להגר"ח נאה בערך 4 ק"ג, ולחזו"א בערך 7 ק"ג, כל שהכל נעשה תוך ח"י דקות, ויש שמקילים במכוונה אפילו יותר מזה (הליכות שלמה פסח פ"ז דבר הלכה אות ט"ז).

להוסיף קמח לעיסה

אחרי שעשה עיסה והיא רכה מדי, אין להוסיף קמח (ש"ע סי' תנ"ט ס"ו), לפי שהקמח שניתוסף אינה נילוש יפה ונשאר מעט בעין בתוך העיסה, ושמא לא נאפה אותו קמח יפה, ויש לחוש שמא יפול במרק בקערה בפסח ויתחמץ (מ"ב סקמ"ב).

והעצה היא שאדם אחר (מ"ב סקמ"ג) יעשה עיסה קטנה מגיבול קשה ויערבנה עם העיסה הרכה (ש"ע שם).

דין זה נוגע רק לאלו שנוהגים לאכול מצה שרויה [גיבראכט'ס], אבל אלו שמקפידים לא לאכול גיבראכט'ס, לא צריכים להקפיד בזה, שהרי אפילו אם לא נאפה יפה מ"מ אינה מחמיצה בלא שרייה (כמבואר במ"ב סקמ"ד, ועי' גליון 86 באריכות).

מצות מכוונה. בעבר היה מצוי, במפעלים גדולים לאפיית מצות מכוונה, אפילו עם הכשר מהודר, שאחרי שהתחילה המכונה ללוש את העיסה, נשפך ונפל עוד קמח לתוך העיסה מהצניור שמוביל הקמח לתוך עריבה שהיה קשה לסוגרו היטב, ודינו כהוספת קמח לעיסה שאסור לשים אותו בחמין כנ"ל.

ולכן אפילו אלו שבדרך כלל אוכלים גיבראכט'ס בפסח, מ"מ במצות אלו היה אסור לאוכלם גיבראכט'ס (ל"ק מרן גאב"ד ירושלים ז"ע בדרשת שבת הגדול לפני כמה שנים). ומ"מ אם נפלו לתבשיל או שלא ידעו דין זה וכבר נתנו לתבשיל, לא נאסר בדיעבד (מ"ב סקמ"ד). כיום ולעת עתה מתוקן הדבר.

העיסה

שיעור כדי חימוץ

א אחרי עירוב קמח ומים ולישת העיסה, צריכים לכתחילה להתעסק בעיסה כל הזמן עד האפיה, ואין להניחה אפילו לרגע אחד, כדי שלא יתחמץ, אבל כל זמן שמתעסקים בה, אפילו כל היום אינו מחמיץ (ש"ע תנ"ט ס"ב).

שהייה קודם עריכת המצה

ב אם אחרי הלישה וקודם עריכה, הדינו לפני שמרדדים [flattening] את הבצק, הניחו בלא עסק, כשיעור מ"ל, שהוא 18 דקות, הוי חמץ (ש"ע ומ"ב שם), אע"ג דלא ניכר בה סימני חימוץ (מ"ב סק"ד). אמנם יש מיעוט מהפוסקים שמחמירים וס"ל דשיעור מ"ל כולל גם את הזמן שמתעסקים בו (רי"ז הובא בב"ח שם, וערוה"ש שם ס"ח).

ג בספק אם עבר 18 דקות, כגון ששכחו להסתכל באיזה שעה בדיוק התחילו, כל שאין בו סימני חימוץ, שלא הכסיפו פני העיסה, אין חוששים שמא עבר השיעור (חזו"א א"ח סי' קכ"ב סק"ט).

שהייה אחר שהתחיל עריכת המצה

ד אמנם אם שהה אחרי שנתעסק בבצק ברדידת המצה ונתחמם בידים, אם יניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ (ש"ע שם), ולפי"ז יוצא דמתחמץ מיד שמסלק ידו ממנו (מ"ב סק"ח), והעולם אינם נוהגין כן, ואפשר ד'מיד' לאו דוקא, אלא רוצה לומר שיעור מועט' (מ"ב שם) או שיעור כלשהו (ביאה"ל סי' תס"א ס"ג ד"ה ויש).

ה אמנם לא נתפרש כמה הוא שיעור מועט' או שיעור כלשהו, ולא יתכן שהכוונה שכבר נתחמץ כל ששהה כמה שניות, ולכן ניתן לומר שכשהשהה פחות מחצי דקה ללא עסק [זמן שלוקח לגבל עיסה חדשה שהתיר המ"ב (סקמ"ג) בדיעבד] בודאי לא נאסר, בפרט שיש ס"ל דדעת הרמ"א דזה שמתחמץ מיד אחרי עסק הבצק, הוא רק דין לכתחילה אבל לא לאסור בדיעבד (חזו"א א"ח סי' קכ"א סק"ז), אולם אחרי חצי דקה כבר נכנסים לספיכות, ולכן כדאי להיזהר בזה.

שהיות מצטרפות

ו י"א שאפילו אם לא שהה שיעור 18 דקות בבת אחת, כל ששהה בצירוף שיעור מ"ל אסור שהרי השהיות מצטרפות לשיעור מ"ל (מהרי"ל), ולכן צריכים למרר בענין עשית המצות (רמ"א שם ס"ב).

ז אמנם יש שמחלקים, שאם עוסקים עסק גדול בעיסה אחרי השהייה כגון גיבול [mixing], לישה [kneading], בעיטה [pounding] ורדידה [flattening], הרי העסק מבטל השהייה, והשהות אחרי אינו מצטרף, אבל עסק מועט כגון החיתוך לחתיכות קטנות או ניקוב המצות, אע"פ שנקרא עסק שלא יתחמץ באותה שעה, אבל אינו מבטל את השהיות מצירוף לשהיות אחרות (תרומת הדשן סי' קכ"ג הובא במ"ב סק"ז).

מהות העסק המציל משהייה

ח עסק המציל מחימוץ הוא רק כשנעשה בכל העיסה ולא די כשעוסקים בחלק ממנה, וגם צריך להיות עכ"פ עסק מועט וכנ"ל, אבל נענוע איטי של העיסה או ליטוף העיסה בידים אינו נחשב לעסק כלל, ואדרבה בכך עלולים יותר להחמיץ את העיסה שמחמם אותה במגע הידים (מ"ב סקמ"ב).

ט ולכן הממונה לחתוך את העיסה כשמגיע לשלחן צריך לזהר בזה מאד, שיתעסק בכל העיסה כל הזמן עד שהוא מחלק את החתיכות למרדדי העיסה, ולא מספיק בזה שמגלגל קצת את העיסה בעדינות או שמלטף [stroking] אותה, ועדיף שיעמוד בלי עסק כלל לכמה רגעים מלטף אותה ולחמם אותה בידים, וכמו כן אם מצטברים מצות אצל המנקה לפני כניסתן לתנור, עדיף שיעמדו בלי עסק כלל מלטף ולטלטל אותה סתם, והטוב ביותר שלא יצטברו אצל המנקה שום מצה, וכשיש צורך ימנו שני מנקבים.

לשמה במצות

מצת מצוה

כ לומדים מהפסוק "ושמרתם את המצות" שמצות שאוכלים בליל הסדר בפסח הם 'מצת מצוה' וצריכים שמירה יתירה לשם מצת מצוה, אפילו כשאין בהן ריעותא של חשש חימוץ, או שהוא רק ספק ספיקא או שאר סברות להתירם (מ"ב סי' תנ"ג סק"א).

כא מ"מ ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות גם של שאר ימי הפסח, משעת טחינה, ולפחות משעת לישא (מ"ב סק"ה), ויש שמקפידים גם בשאר ימי פסח לאכול מצות הנשמרות משעת קצירה (הגר"א הובא בביאה"ל תנ"ג ס"ד ד"ה טוב), בפרט במקומות שמצוי שם גשם גם בימות הקיץ (ש"ת מהרש"ג סי' נ"ו אות ב', מעשה רב אות קפ"ו).

גדר לשמה

כב ענין לשמה במצות אינה כדי לחול עליהם כוונה או יחוד לשם מצוה (ש"ת עונג י"ט סי' ב'), אלא לומדים מ'ושמרתם את המצות' שהשמירה מחשש חימוץ צריכה להיות לשמה מתוך כוונה להשתמש בהם למצות מצוה.

אמירת 'לשם מצת מצוה'

כג לא צריכים לומר על כל מצה שהוא לשם מצת מצוה, אלא די שבתחילת התעסקות יאמר שהוא לשם מצת מצוה (ביאה"ל סי' ת"ס ס"א ד"ה וקטן), אמנם אם היה היסח הדעת או שינה את מקומו (א"א, בוטשאטש מהדו"ת ס"ב), או אחרי הפסקה של העוסקים, ראוי להחמיר ולומר שוב שהכל הוא לשם מצת מצוה.

כד המנהג הקדום היה לומר בתחילת העסק 'לשם מצת מצוה', והוא כולל הכל דהיינו כל העשייה ושמירה וכדומה (מרן פוסק הדור, מועדים וזמנים ח"ג סי' רס"א אות ח').

כה ו"א שיאמרו בנוסח 'כל מה שיעשה היום בענין מצה זו יהיה הכל לשם מצות מצוה' (ביאה"ל שם) והוא בלשון עתיד, ויש שהקפידו שהנוסח יהיה בלשון הווה דהיינו 'כל מה שעושה היום' (חזו"א דינים והנהגות פ"ז אות ב'), ועושים הכל לשם מצת מצוה' (חזו"א, קובץ אגרות ח"א קפ"ה אות ב').

כו אבל יש שהעירו על זה שעיקר לשמה הוא השמירה מחימוץ ולא העשייה של המצה, ואם אומרים כל מה שאעשה או עושה היום, הרי הוא מגביל הלשמה רק לעשיית המצה, וממעט השמירה שהיא העיקר. ולכן תיקנו הלשון שיאמר 'כל מה שאעשה היום, והשמירה מחימוץ, הוא לשם מצת מצוה' (מרן פוסק הדור, שם).

מצה כפולה ונפוחה

מצה כפולה

כז לפעמים קורה בשעת אפיה שהמצה כפול באופן שחלק מהמצה נכפפת על עצמה, ולפעמים היא נדבקת למקום אחר באותה מצה, וחששו הפוסקים על צד חומרא (חק עיקב סק"ח, שער הציון תס"א סק"ז) שאין האש שולטת במקום שנכפל דבוק ולא נאפה יפה ומתחמץ קודם שנאפה (רמ"א סי' תס"א ס"ה).

כח וכשנאפה מצה כפולה בתוך ימי הפסח נאסר כל המצה, וכשאופים לפני הפסח, והוא יותר מצוי, נאסר רק מקום הכפול (רמ"א שם) ומקומו סביבו כדי נטילה (מ"ב סק"ב) שהוא 2 ס"מ להגר"ח נאה, ואפשר להקל כמותו מאחר שהוא על צד חומרא.

כט ישנם פוסקים שחילקו בין מצה עבה למצה דקה, וס"ל דלא החמירו הפוסקים אלא במצה עבה שבה יש חשש שמא לא שולטת האש בין הכפלים, אבל במצות דקות כנהוג היום, נוקטים שהאש שולטת גם במקום הכפל ואינן נאסרות (ש"ת רדב"ז ח"א סי' תצ"ד, דעת תורה למהרש"ם), ומ"מ המנהג להחמיר כסתומת הפוסקים (מ"ר בשו"ת קנה בשם ח"א סי' כ"ג).

אופני הכפולה

ל בהפסק אויר. אם נכפל המצה אבל אינה דבוקה כלל אלא יש הפסק אויר בכפל, ואפילו משהו (ש"ע הרב), אינה נאסרת מדין כפולה לפי שאז האש שולטת בה, ובלבד שיהא נקרם פניה לצד פנים של הכפל (מ"ב סק"ה) שאם לא נקרם פניה אסור מה"ת ולא רק משום חומרא (מ"ב סק"ז), ובספק נקרם פניה אסור משום ספק דאורייתא (מ"ב שם).

לא מונחים זה על זה. אם הכפלים מונחים זה על זה בנגיעה באופן שאין הפסק אויר ביניהם, אבל אינם דבוקים זה לזה, נאסר אותו מקום מדין מצה כפולה (שער הציון סק"ג, ש"ע הרב סי' ו"ב, וש"ת קנה בשם שם), והוא שכיח כשנעשה הכפולה בתנור בשעת הנחת המצה בתנור.

לב מודבקים בנשיכה. לפעמים הכפולים נדבקים בדיבוק בינוני כעין נשיכה, שאם ימשכו אחד מהשני יצא כעין חוטי בצק המודבקים לשני הכפלים, ומצוי יותר בעיסה רכה ולא במצות שלנו שהם עיסה קשה, וע"ז יש שכתבו להקל בהם שדינו כעיסה עבה ואין בו דין מצה כפולה, עכ"פ כשיש עוד צד לצרף להקל (חמד משה הובא בביאה"ל סי' תס"א ד"ה זו על זו), ואפשר לצרף דעת המקילים במצות הדקות של זמנינו (לעיל אות כ"ט).

לג אולם יש שהחמירו גם בזה מאחר שדיבוק ע"י נשיכה לא נקרא דיבוק להיחשב כאחת להציל מדין כפולה (חזו"א א"ה סי' ק"ב סק"י, שו"ת קנה בשם שם אות ב').

לד **כפולה הנעשה בעת רדידת המצה.** כפולה שנדבקה הכפלים זה לזה בדיבוק גמור עד שנעשו כגוש אחד ממש שא"א להפרידם, וכאלו נילוושו יחד, ומצוי הרבה בעת גמור רדידת המצות, שנעשה כפולות קטנות במצה, ואחרי הרדידה נעשית כאחת עם העיסה אלא שנשאר לפעמים פס של הקיפול, הרי היא כעיסה עבה ואינה נאסרת משום מצה כפולה ומותרת באכילה בפסח לכתחילה.

לה ויש שהחמירו גם בזה ואסרו גם הכפלים הנעשית בעת גמור רדידת המצה (חזו"א, דינים והנהגות פ"ז ס"א, ארחות רבינו ח"ב עמ' נ"ד), אבל רוב פוסקים נוקטים להקל בזה, וגם החזו"א החמיר בזה רק לעצמו (חוט שני פסח פ"ב סק"י).

מצות המונחות זו על זו בתנור

לו שתי מצות שהיו מונחות זו על גב זו בתנור, אפילו רק חלק ממנה, שתיהם אסורות במקום הנגיעה כדין מצה כפולה, לפי שאין האש שולטת שם מאחר שאין הפסק אוויר ביניהם (רמ"א סי' תס"א ס"ה).

לז אמנם, על אף שבשעה שמתחמץ המצה לתנור יש לזהר לכתחילה שלא תגע מצה שמכניס לתנור בשאר המצות המונחות כבר בתנור, מ"מ אם אכן נגע, אינם נאסרות מדין מצה כפולה, מאחר שבאופן זה אינם נדבקות כלל זו לזו, ומיד הוא מפרידן (חזו"א א"ה סי' ק"ב סק"ז ד"ה ונראה).

מצות נוגעות זו בזו

לח אם שתי מצות שוכבות זו ליד זו בתנור ונוגעות זו בזו בצד, אינן נאסרות מדין מצה כפולה ומותרות באכילה, שהרי האש שולטת בהם טוב מלמטה (מ"ב סק"ח), אמנם לכתחילה יש לזהר שלא יגעו זו בזו כלל (רמ"א שם).

מצה נפוחה

לט מצה נפוחה באמצעותה אסורה (רמ"א סי' תס"א ס"ה), ונפוחה יש בה שני פירושים. א' שנחלקה עובי המצה באמצע וחלק העליון עלה למעלה, ויש בו כמו אבעוביה [air bubble]. ב' שלא נחלק כלל אלא שתפחה גוף המצה באמצעותה ועלתה המצה כמו הר, ובשניהם צריכים להחמיר (מ"ב סק"ג).

מ לא כל נפיחות גורם לאיסור, אלא הסכימו הפוסקים שרק כשהחלל של האבעובי והמקום הנפוח הוא בגודל של ג' אוזל [האזל נוס', hazel nut] או אגודל בינוני (מ"ב סק"ד), גם ברוחב גם בגובה (הגר"י קנייבסקי, ארחות רבינו ח"ב עמ' נ"ה) הרי הוא נאסר. ובשעורים של זמנינו הוא 2 ס"מ להגר"ח נאה 2.41 ס"מ להחזו"א.

מא כשהמצה נפוחה, נאסרת כל המצה אפילו שלא במקום הנפיחות, ואפילו כשאופים את המצות קודם פסח (מ"ב סק"ד), שהנפיחות במקום אחד מוכיחה שלא התעסקו בעיסה עסק גמור המבטל את תחילת חימוצה (ש"ע הרב ס"ה). מב כשהמצה מתחלקת באמצעותה [פירוש הא'] ונעשה חלל, אינה נאסר משום נפוחה אלא כשמתחלקת בשוה, דהיינו קרום העליון וקרום התחתון שוים בעובים, אבל לפי מה שמצוי היום שהקרום התחתון הוא עב, וקרום העליון הוא דק כדרך שעולה על הפת בשעת אפיה, מותרת (רמ"א שם ומ"ב סק"ה).

חשש נפוחה במצות בזמנינו

מג י"א דכל דיני נפוחה אינם אלא במצות עבות, אבל במצות דקות כמו שלנו, לא נוהג בהם דינים אלו, לפי שחום האש שולט בהם ואינם באים לידי חימוץ (שערי תשובה סק"ו והובא במ"ב סק"ה), ובפרט שבדרך כלל האבעובי הוא רק ע"י קרום דק (כ"ל אות מ"ב) שאין לאסור (שו"ת קנה בשם ח"א סי' כ"ד), ומ"מ אם במקום הנפוח נראה שלא נאפה יפה, נוהגים להסיר רק את אותו מקום (מצות מצוה פ"ט הערה כ"ט).

מד וכן כשעולה אמצע המצה בתנור כהר [פירוש ב'], גם אין מקפידין ע"ז במצות של זמנינו, שהטעם שמתנפח אינו משום חימוץ אלא משום מיעוט הנקבים, או מפני חוזק האש השולט על דקותה של המצה (ערה"ש סי"ב).

בדיקת המצות

מה בדרך כלל במאפיות מהודרות ממנים אדם להשגיח ולבדוק כל מצה לכפולות ולנפיחות, ומוציאים כל החששות, ועם כל זאת טוב לכל אחד גם לבדוק בביתו, שלפעמים מתעוררות שאלות.

ברכת מול טוב הם ולבבית שלוחה למהותנו הרבני המופלג
הרה"ח ר' שמואל צבי פריעדמאן הי"ו אב"י אנטווערפן
לרגל אירועי בנו הבה"ח המופלג במר' יהודה נ"י עב"נ הכלה שתחי'
מאחל ומברך באהבה - יצחק וויינטרויב

שיש ושמיהו
בשמחת התורה
הגליון נתרם לרגל שמחת הכנסת ספר תורה של
ידידנו ש"ב הר"ר ד"ר מיכאל בונצל הי"ו
לע"נ אביו משה בן ישראל דוד הלוי ז"ל
שתתקיים בעזהו שית יום המישו כ"ז אדר תשפ"ה
כתיבת האותיות משעה 5 בערב
בבית מוש' בונצל רח' הרב שר' 3 בני ברק
תחלובה בשעה 7 בערב לעבר
ישיבה לצעירים סלבודקה ב"ב

מכירת חמץ
בימים אלו אפשר כבר
לסדר מכירת חמץ
בזמני קבלת הקהל
"בחדר הוראה"
שיעשה ע"י
בד"ץ 'העדה החרדית'
זכר נשמתו הקדושה והטהורה
רבי שלום ב"ר שרגא שמואל
זנוק"ל אבדק"ק טשאכא לונדון
יצאה נשמתו ה' כ"א אדר תשמ"ט
הונצח ע"י הרה"ח ר' יושע שמואל בלייער

גליון זה נתרם לע"נ האשה החשובה מרת
שרה בת יבלהט"א הרה"ח אברהם הענרי ע"ה
נפטרה כ"ה אדר תשע"ג
נתרם ע"י אביה מיקורי תושבי עיר מנשטטר יצ"ו